کارل مارکس

رامین جهانبگلو
وەرگێڕانی لەفارسییەوە: خێڵان هەورامی

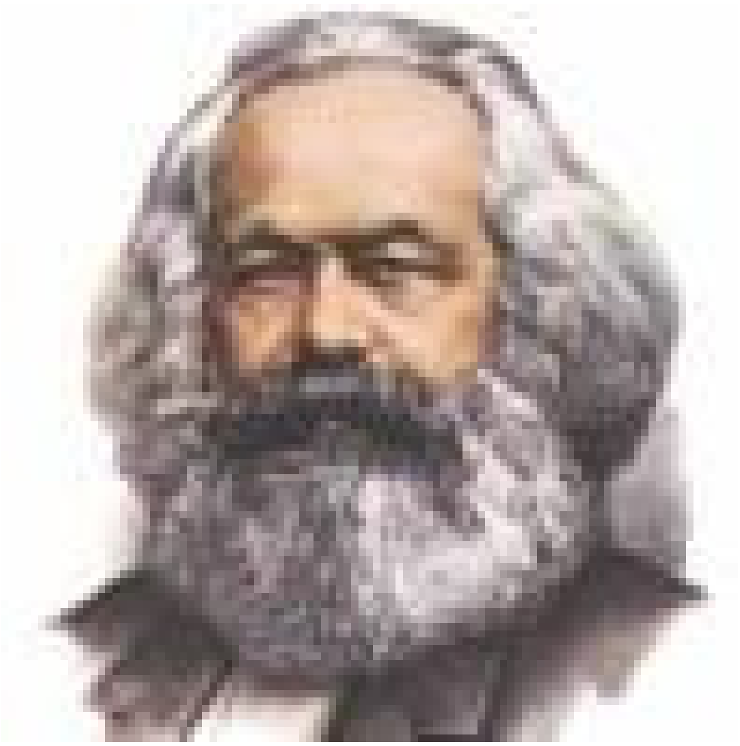

و: خێلان هەورامی

مارکس بیرمەندێکی مێژوییە، بەمانایەکی تری ژیان و بەرهەمەکانی مارکس پەیوەستە بەمێژووی جیهانەوە. بۆ تێگەیشتن لەمارکس پێویستە تێگەیشتنێکی دروستمان بۆ هەلومەرجی سەدەی نۆزدەهەم، هەلومەرجی سەرمایەداری، ئیستعمار و وەرگۆڕانە ئایدۆلۆژییەکانی ئەو سەردەمە هەبێت. مارکس هێشتا ڕۆڵێکی بەرجەستەی هەیە.

ئەو لایەنی کەم لەم سەردەمەدا، ڕۆحی ڕووداوە مەزنەکانی وەك بەرزبوونەوەو شکستی سۆشیالیزم، جەنگی سارد و بزووتنەوە دژ بەئیستعمارییەکانە لەجیهانی سێیەمدا. پیاوە مێژووییەکانی وەك لینین، ستالین، ترۆتسکی، گرامشی، ماو، کاسترۆ و زۆرێکیتر، پشتیان بەئەو بەستووە. بەشێکی گرنگی مێژووی ڕۆشنگەری سەدەی بیستەم" لەبارەی مارکسەوە فۆرمەڵەبووە. بیرمەندانی وەك ژان پۆڵ سارتەر، لۆکاچ و ئەندامانی خوێندنگەی فرانکفۆرت لەژێرکاریگەری مارکسدا بوون. هونەرمەندە مەزنەکانی وەك پیکاسۆ، نووسەرە بەناوبانگەکانی وەك گۆرکی، نمایشنامەنووسەکانی وەك برتۆڵت برێخت و شاعیرانی وەك لوسی ئەراگۆن، پۆڵ ئالوار و پابلۆ نیرۆدا لەکەنار هزرەکانی ئەودا پەروەردەبوون. مارکس بیرمەندێکی فرە بواریی بوو. بەڵام زۆرترین بواری هزرەکانی ئەو بریتییە لە تیۆرە سۆسیۆلۆجی، تیۆرە ئابوریی و فەلسەفەو مێژووییەکان.

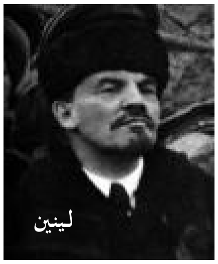
لینین

ستالین

مارکس نوسەرێکی پڕکاربوو و بەرهەمگەلێکی تەواوی لەدوای خۆی جێهێشت و وتارگەلێکی فراوانی لەرۆژنامەو بڵاوکراوەکانی ئەو سەردەمەدا بەچاپ گەیاند. سەرەڕای فرەچەشنی بابەتەکان لەبەرهەمەکانی ئەودا، ناوبراو سەردەمە جیاوازەکانی مێژووشی خستبووە ژێر لێکۆڵینەوەوە.

لەدابەشبەندی ژیان و بەرهەمەکانی مارکس ڕێککەوتنێکی گشتیانە هەیە کە ئەو بە دوو سەردەم دابنێن: سەردەمی یەکەم، بەسەردەمی لاوێتی مارکس ناسراوە و پێکهاتووە لەبەرهەمەکانی ئەو لەساڵانی (١٨٤١و ١٨٤٨). لەم سەردەمەدا، وتارگەلێکی کورت و یاخود کۆمەڵە توێژینەوەیەکی وەك "پێشەکییەك بۆ ڕەخنەی فەلسەفەی هیگل" و "مەسەلەی جولەکە" بەرچاودەکەوێت. بەرهەمە گرنگترەکانی ئەو سەردەمەی، لەڕیزیاندا "خێزانی پیرۆز" و "هەژاری فەلسەفە" و "دەستنوسە ئابوریو فەلسەفییەکان" و هەروەها بەرهەمێکی زۆر گرنگی وەك "ئایدۆلۆژیای ئەڵمانی" و گرنگترین بەرهەمە کورتەکانی مارکس واتا "مانفێستی پارتی کۆمۆنیست"ن.

مارکس لەسەردەمی دووەمی ژیانی خۆیدا، دوو بەرهەمی زۆر گرنگ، واتا "سەرنجێك بۆ ڕەخنەی ئابوری سیاسی" و شاکارێکی وەك "سەرمایە"ی بەرهەم هێناوە.

مارکس، بەر لەهەرشتێك کۆمەڵناس و ئابوریزانی سیستەمی سەرمایەدارییە. ئەو هیچ پرۆژەیەکی ڕۆشنی لەبارەی ئەوەی کە سیستەمی سۆشیالیستی دەبێ چلۆن بێت، پێشکەش نەکرد و لەگەڵ ئەوەشدا دووپاتی دەکردەوە کە مرۆڤ ناتوانێت ئاگای لەئایندە بێت. بەڵام دروست یا نادروست، هزرەکانی مارکس کۆبەند و بەڵگەیەکی گرنگە لەبواری فەلسەفە، ئابوریو سۆسیۆلۆجی و مێژوودا.

ئەنتۆنیۆ گرامشی

واقیعەتێکی سەرسوڕهێنەرتر ئەوەیە کە لەسەدەی بیستەمدا، زیاتر لەیەك ملیارد کەس لە دانیشتوانی جیهان ڕوویانکردە دەستورێکی بیرکردنەوە، کە بە مارکسیزم ناودەبرا. دوای شۆرشی ڕووسیا لەساڵی ١٩١٧، جەمسەربەندی بیروباوەڕەکان بەجۆرێك بوو کە بەکردەوە هەرکەسێك مارکسیانە بیری نەکردایەتەوە، بەدژەمارکس دەژمێردرا. لەکۆتایی جەنگی سارددا، لێکدانەوەی نوێ بۆ

مارکسیزم خرایە ڕوو کە تێدەکۆشان هەم هەڵەکان و هەم دەستکەوتەکانی ئەو ڕۆشن بکەنەوە، بەبێ ئەوەی بتێکیان لە مارکس داتاشیبێت.

مارکس لە نۆزدە ساڵیدا، لەنامەیەکدا کە بەمێژووی "١٠ی نۆڤەمبەری ١٨٣٧" بۆ باوکی نووسیوە، ئەوی خستەبەردەم یەکەمین لێکدانەوەی فەلسەفی خۆی لەگەڵ فەلسەفەی هیگڵدا.

لەناوەرۆکی ئەم نامەیەدا وادێتە بەرچاو کە تەنانەت ئەو لەم تەمەنە کەمەدا، گەیشتۆتە پەی بردن بە فەلسەفەی هیگڵ. مارکس لەفەلسەفەی هیگڵدا، ئامرازێکی بەهێزی بۆ گۆڕینی واقیعیەتە بەردەوامەکان دەبینی، ئارەزوومەندی مارکس بۆ فیورباخیش بەهەمان شێوەبوو.

هزرەکانی فیۆرباخ زەمینەسازی تێگەیشتن و وەدیهێنانی فەلسەفەن. بەگوتەی فیۆرباخ لەفەلسەفەی تیۆریدا، لە سپینۆزاوە تا هیگڵ، هەوڵ دەدرێت کە مرۆڤ لەو نامۆبوونە ئاشکرایەی ئایین ئازادبکەن. ئەم خاڵە لەگەڵ دیدگای گشتی ئەو بۆ ئایین وەك پرۆژەیەکی خواستە مرۆییەکان کەلە ڕووخسارێکی وەك خوداوەنددا ڕەنگدەداتەوە و وێنادەبێت، گونجاوە. بەپێی تێڕوانینی فیۆرباخ، مرۆڤی ئایینی مرۆڤێکی لەخودنامۆیە. فیۆرباخ لەم خاڵەوە دەست بەگەشەی فەلسەفەی ماتریالیستی خۆی دەکات کە هەڵگێڕانەوەی فەلسەفەی هیگڵە. ئەو (بابەت)ی نەریتی لە فەلسەفەی ئایدیالیستی و داسەپێنراوی نەریتیدادا، واتا مرۆڤی جێگۆڕکێ و ئەم داسەپاوییەی بۆ (بابەت) گۆڕیوە. ئەم ڕێبازی جێگۆڕکێیە لەڕێبازی فەلسەفی فیۆرباخ، بۆتەمایەی خستنەڕووی پرۆژەی خاڵی دەستپێکی تەواو نوێ لە فەلسەفەدا، لەسەربنەمای هەڵگێڕانەوەی فەلسەفەی هیگڵییە. مارکس لەژێرکاریگەری ئەم ڕێبازی هەڵگێڕانەوەیەدا، لەبازنەی فەلسەفەی سیاسیدا بەکاریدەهێنێت و لەدیدی فیۆرباخیەوە، دەست بەتەواوکردنی ڕەخنەی فەلسەفەی مافی هیگڵ دەکات. ئەم ڕەخنەیە، شیکردنەوە گەلێکە لەبارەی خواستەکانی هیگڵ لەلاپەرەکانی (٢٦١ تا ٣١٣)ی کتێبی "پرەنسیپی مافی هیگڵ".

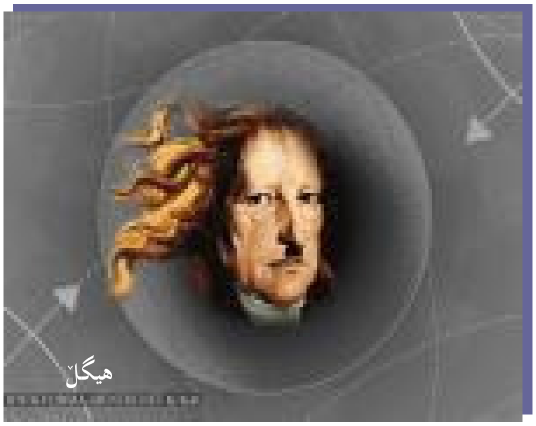
هیگڵ

مارکس، هەم چەمکەکان و سیستەمی گشتی فەلسەفەی هیگڵ قبوڵ دەکات و هەم ڕەخنە و ڕێبازی جێگۆڕکێی فیورباخ قبوڵ دەکات. مارکس چەمگگەلێکی وەك کۆمەڵگای مەدەنی و یا هەژار قبوڵ دەکات و ئەوانە بەهەمانشێوەی کە لەسیستەمی فەلسەفی هیگڵدا خراونەتەڕوو" بەکاردەهێنێت. بەڵام ئەوان دەخاتە پەیوەندیی و بۆنە شۆرشگێڕییەکانەوە لەگەڵ دەوڵەتدا. لە تیۆری هیگڵ، دەوڵەت واخراوەتەڕوو کە دەکرێ بەبێ گەڕانەوە بۆ ئەو کەسانەی کە ڕۆڵەکەیان ڕێکخستووە" لێی بدوێین. لەئەنجامدا، تاکەکەس لە فەلسەفەی هیگڵیدا تەنها دوای فۆرمەڵەبوونی دەوڵەت بوونی دەبێت، بەوشێوەیەی کە دەکرێ دەوڵەت و تاکەکەس بەشێوەیەکی جیاواز بخرێتە بەرباسەوە.

مارکس دەیخاتەڕوو کە تاکەکەس ناتوانێت لەڕووی چەمکەوە لەبوارە کۆمەلایەتییەکەی جیابکرێتەوە. بەپێی تێڕوانینی مارکس، هیگڵ تەنها تایبەتمەندییە زەینییەکانی لە تاکەکەسدا دۆزیوەتەوەو ماناکان و ڕەهەندەکانی تری ئەوی نەدۆزیوەتەوە. لەم ڕووەوە، دەوڵەتی سیاسی بەوردی یەکێکە لەجۆرو یاخود شێوەکانی بوونی تاکی مرۆیی.

لەدیدی مارکسەوە، هیگڵ کۆمەڵگای مەدەنی وەك فەزایەکی ماتریالیستی ئابوری و مەعنەوییەتی دەوڵەت بینیوە. نامۆبوونی مرۆڤ، پەیامی ئەم جۆرە دوو دەستەکردنەی ژیانی نێوان دوو فەزا ناوبراوەکەیە. لەدیدگای مارکسەوە، ناوەندە سیاسییەکان سەرەرای بانگەشەکانی خۆیان لەسەر بنەمای بەجیهانیبوون و گشتیبوون، تەنها داپۆشەری بەرژەوەندییە تایبەتی و

تاکڕەوییەکانی کۆمەڵگای مەدەنییە. مارکس لەم خاڵی تێڕوانینەوە، دوو ئەنجامی لێ هەڵدەهێنجێت:

١-جیاکردنەوەی کۆمەڵگای مەدەنی و دەوڵەت لەلای هیگڵ، دەرکەوتەیەکی مێژووییە کە لەساتێکی دەستنیشانکراودا ڕووی داوە.

٢- لەبەرئەوەی هیگڵ لەفاکتەرە مێژووییەکان بێئاگایە، ئاگای لەم کارە نییە کە هەنوکە دژیەکی لەنێوان فەزای سیاسی و فەزای تایبەتی کەسەکاندا، جێگاکەی ئەوی گرتۆتەوە.

دادوەریکردنی مارکس دەربارەی هزری هیگڵ، لەڕاستیدا کۆبەندی تێڕوانینەکانی ئەوە دەربارەی ئەزموونە مێژووییەکانی دەوڵەتی مۆدێرنە. لەوێدا کە لەدیدگای مارکسدا چەمکی هیگڵ بۆ دەوڵەتی مۆدێرن بەشێوەی واقیعییەتێکی سەرەوژێرکراو خراوەتەڕوو، جارێکیتر پێویستە ئەم چەمکە بەڕێبازی جێگۆڕکێیی فیورباخی سەرەوژێربکرێت.

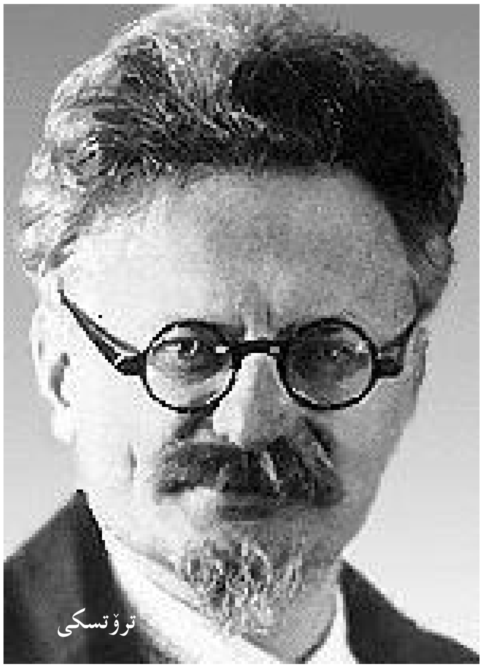

ناواخنی کۆمەڵایەتی ئەم شۆڕشە جێگۆڕکێییە، لەم گریمانەیەدا حەشاردراوە کە کۆمەڵگای مرۆیی گوزارەیەکی دەستنیشانکراو نییە، بەڵکو ئەنجام و دەرئەنجامی کاری مرۆییە. چونکە کۆمەڵگا ڕۆڵی هەڵگری هەیە، پاشان بوونی بابەتێکی مرۆیی کارا پێویست دەکات. ئەوەی کە پێشتر لەقەڵەمڕەوی زەروورەتدا بوو، ئێستا بۆتە ناوەندێکی ئازادی. ئەم شۆڕشە دەریدەخات کە مرۆڤ وچالاکییە کۆمەڵایەتییەکانی ئەو هاوتان. بەپێی تێڕوانینی مارکس، مرۆڤ گشتییەت و کۆبەندی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی خۆیەتی. لەم ڕووەوە، کۆمەڵگای ئازادکراو بەوردی هەمان خودی ئازادکراوە.

مارکس ئەم (خود)ە بە (جەوهەری کۆمۆنیستی) ناودەبات. لەدیدگای ئەوەوە، کۆمەڵگای مەدەنی مۆدێرن لەسەربنەمای تاکگەراییە، بەڵام مرۆڤ بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتییە.

کۆمەڵگای مەدەنی هاوچەرخ لەدیدی بەرزو نزمی مۆدێلە بە کۆمەڵایەتیکراوەکەی مرۆڤەوە دەیخاتەڕوو. بەم پێیە، ئێمە پێویستە بەسەرئەم کۆمەڵگایەدا زاڵ بین. کۆمەڵگایەك کە بتوانێت بەسەر ئەم جیاوازیانەدا زاڵ بێت، لە تێڕوانینی مارکسەوە (دیموکراسییەکی ڕاستەقینە)یە. بەتێڕوانینی مارکس، دیموکراسی ڕاستەقینە لەگەڵ ئەو هەلومەرجەی کۆمەڵگادا وێکدێتەوە کەتیایدا ئیتر تاکەکەس لەبەرامبەر کۆمەڵگادا دانانرێت. دیموکراسی ڕاستەقینە لەوێدایە کە لەنێوان مرۆڤ و ستراکتوری سیاسیدا جیاوازی و نامۆبوونی تیادا نییە. دیموکراسی ڕاستەقینە بەمانای لەناوچوونی جیاوازییە چینایەتی و هەژارییەکانە. ئامانجی دەوڵەت پێویستە وابێت. ئامانجی کۆمەڵگای مەدەنی وەك فەزایەکی بەرژەوەندییە تایبەتییەکانیش بەهەمانشێوەیە. مارکس لەم بوارەدا جەخت دەکاتەوە کە لەکۆمەڵگای مۆدێرندا، مرۆڤ بۆ دوو کەسی جیاکراوە دابەش دەکرێت. یەکێکیان هاوڵاتی و ئەویتریان بۆرژواز. لەچوارچێوەی دەوڵەتدا، مرۆڤ لەسەر بنەمای پێوەرە گشتییەکان دەژی و لەچوارچێوەی کۆمەڵگای مەدەنیدا گریمانەکە ئەمەیە کە ئەو لەسەرپایەی پێداویستییەکان و بەرژەوەندییە تاکڕەوییەکانی خۆی ڕەفتار دەکات.

لەم ڕووەوە مارکس دەپرسێت: لەچ هەلومەرجێکدا ئەم دژیەکییە دێتەئارا؟ تاکەکان پێویستە بتوانن لەکاردا، بەهەمانشێوەی کە وەك هاوڵاتییەك کاردەکەن، لەسەرئاستی گشتی کۆمەڵگاشدا بەشداربن. بەم شێوەیە بۆ دەستەبەرکردنی دیموکراسی ڕاستەقینە، ئازادییە بە سیستەمە سیاسییە سنوردارکراوەکان لە کۆمەڵگاکانی

مۆدێرندا پێویستە بگۆڕدرێ بۆ ژیانی بەرجەستەی ئابوری مرۆڤەکان. لەم مانایەوە، ڕۆڵی کار زۆر بنچینەییە. مرۆڤ لەبنەڕەتدا بوونەوەرێکە کە کاردەکاتو ئەگەر لەهەلومەرجی نامرۆیدا کاربکات، لەمرۆڤایەتی بەدوورەو لەخودنامۆدەبێت.

لە تێڕوانینی مارکسەوە، مرۆڤ لەسیستەمی سەرمایەداریدا لەخود نامۆیەو ڕەگی هەموو لەخود نامۆبوونەکان، لە خودنامۆبوونی ئابورییە. بەڵام لە خودنامۆبوونی ئابوری بەچ مانایەکە؟

١- یەکەمین شێوەی لەخودنامۆبوون، پەیوەندیدارە بەخاوەندارێتی تایبەتییەوە.

٢- شێوەی دووەمی لەخودنامۆبوون دەگەڕێتەوە بۆ بازاڕ.

٣- ڕەخنەی مارکس لە ئابوریی سەرمایەداری، لەهەمانکاتدا ڕەخنەیەکی ئاکاریو فەلسەفییە لەهەلومەرجێکی داسەپێنراو بەسەر مرۆڤدا لەلایەن سەرمایەدارییەوە.

لە تێڕوانینی مارکسەوە، شیکردنەوەی ڕەوتی پێگەیشتنی سەرمایەداری، شیکردنەوەی پرۆسەی پێگەیشتنی مرۆڤ و کرۆکی مرۆڤە لەڕەوتی مێژوودا. دەکرێ هەموو هزرە بنچینەییەکانی مارکس لە بواری لێکدانەوەی مێژوودا، لە حەوت بابەتدا پوختەبکرێتەوە:

١-یەکەمین هزری بنەڕەتی مارکس ئەوەیە کە مرۆڤەکان لەو بۆنە دیاریکراوانەوە دێنە ئاراوە کە سەربەخۆیە لەئیرادەی ئەوان. لەم ڕووەوە، بەتێڕوانینی مارکس دەتوانرێ لە ڕێگەی شیکردنەوەی وزە بەرهەمهاتووەکانی وەرگۆڕانە مێژووییەکانی مرۆڤەوە، ڕەت بکرێنەوە.

٢-لەهەر کۆمەڵگایەدا دەتوانرێ ژێرخان و سەرخانیش لێکجیابکرێنەوە. ژێرخان بریتییە لەوزە بەرهەمهاتوو و بۆنەبەرهەمهاتووەکان. سەرخان بریتییە لەناوەندە سیاسی، کلتوریو مافییەکان.

٣-سازوکاری وەرگۆڕانی مێژوویی گوزارشتە لە دژیەکی نێوان وزە بەرهەمهاتووەکانو پەیوەندییە بەرهەمهاتووەکان.

٤- مارکس لەم دژیەکییەدا ناوی تێکۆشانی چینایەتیش دەهێنێت. تێکۆشانی چینایەتی لەنێوان ئەو فۆرمگەلانەی کە مرۆڤەکان لە دژایەتی نێوان وزەکانو پەیوەندییە بەرهەمهاتووەکانەوە دەیانناسێت، ڕۆڵێکی زۆری هەیە. تێکۆشانی چینایەتی بابەتی سەرەکی (مانفێستی کۆمۆنیستی)ی مارکسە. بەپێی تێڕوانینی ئەو، سەرتاپای مێژوو، مێژووی تێکۆشانی چینایەتییە. هەموو کۆمەڵگاکان بۆ ئەو چینانە دابەش دەکرێن کە لەگەڵ یەکتردا لەدژایەتیدان. لەم ڕووە، کۆمەڵگای سەرمایەداری مۆدێرن شتێکی جیا نییە لەکۆمەڵگاکانی پێش خۆی و لەم بارەیەوە جیاوازییەکی لەگەڵ ئەواندا نییە. بەڵام چینی دەسەڵاتدارو سودکێش لە کۆمەڵگای مۆدێرن واتا بۆرژوازی، خاوەنی ئەو تایبەتمەندیانەیە کە بەند نییە بەڕابردووەوە. بۆرژوازی بەبێ گۆڕانی بنچینەیی پایەدارو هەمیشەیی لەئامرازی بەرهەمهێناندا، ناتوانێ دەسەڵاتی خۆی بپارێزێتو پیادەی بکات. سیستەمی سەرمایەداری دەتوانێ ڕێکخراو و زیاتر لەپێشوو بەرهەم بهێنێت. بەڵام سەرەڕای ئەم زیادبوونە زیادەیە لە ساماندا، هەژاریی بۆ بەشە زۆرینەکەی جەماوەر دەهێڵێتەوە. ئەم دژیەکییە لەکۆتایدا دەبێتەمایەی قەیرانێکی شۆڕشییو پرۆلیتاریا کە زۆرینەی خەڵك لەخۆدەگرێت، بۆ چینێك دەگۆڕدرێنو بەشێوەیەی گشتییەتێکی کۆمەڵایەتی، هەلی دەستگەیشتن بەدەسەڵاتو گۆڕانی بۆنە کۆمەڵایەتییەکان دروستدەکات. شۆڕشی پرۆلیتاریا بەپشیتوانیو بەشداریی زۆرینە لەپێناو بەرژەوەندییەکانی هەمووانـدا" پێکدێت. لەم ڕووەوە، شۆڕشی پرۆلیتاریایی نیشانەی لەناوچوونی چینەکانو تیاچوونی تایبەتمەندی دوژمنایەتی باری کۆمەڵگای سەرمایەدارییە. مارکس لە گرنگی پرۆلیتاریادا، تایبەتمەندی بەدیهاتنی کۆتایی بەجیهانیبوون دەبینێو گرنگییەکی تایبەتیو پەیامێکی مێژوویی بۆ پرۆلیتاریا دادەنێت. بەپێی تێڕوانینی مارکس، تێکۆشانی چینایەتی ڕووی لەسادەبوونە. لەم ڕووەوە، گروپە جۆراوجۆرە کۆمەڵایەتییەکان ڕووەو بەجەمسەربوون دەڕۆن. هەندێ لەدەوری بۆرژوازیو هەندێکیش لەدەوروبەری پرۆلیتاریا کۆدەبنەوەو وەرگۆڕانی وزەی بەرهەمهاتوو، سازوکاری بزووتنەوەو وەرگۆڕانی مێژوویی دروس دەکات.

٥- لە تێڕوانینی مارکسەوە، دیالەکتیکی وزە بەرهەمهاتووەکان نیشاندرەی تیۆری شۆڕشە. لەم گۆشەنیگا

مێژووییەوە، شۆڕشەکان تەنها ڕووداوگەلێکی سیاسی نین، بەڵکو نیشاندەری زەروورەتێکی مێژوویشن.

٦- مارکس لە لێکدانەوە مێژووییەکەی خۆیدا، هۆشمەندی بەواقیعییەتێکی کۆمەڵایەتی دادەنێت. ئەمە هۆشمەندیی مرۆڤەکان نییە کە واقیعییەت ڕۆشندەکاتەوە، بەڵکو واقیعییەتێکی کۆمەڵایەتییە کە هۆشمەندی ئەوان دەستنیشان دەکات.

سارتەر

٧- مارکس لەسەربنەمای سیستەمە ئابورییەکان، قۆناغە جۆربەجۆرەکان لەمێژوویی مرۆییدا ناودەبات. ئەو، شێوە بەرهەمهێنانە جۆربەجۆرەکانیش لێکجیادەکاتەوە: وەك شێوەی بەرهەمهێنانی ئاسیایی، شێوەی بەرهەمهێنانی کۆن، فیودالیزمو بۆرژوازی. شێوەکانی بەرهەمهێنانی ئاسیایی، فیودالی و بۆرژوازی لەمێژووی خۆرئاوادا ڕوویانداوە. تایبەتمەندی شێوەی بەرهەمهێنانی کۆن سیستەمی کۆیلایەتی و تایبەتمەندی شێوەی بەرهەمهێنانی فیودالی سیستەمی ئاغاو نۆکەرایەتی و تایبەتمەندی شێوەی بەرهەمهێنانی بۆرژوازی" سیستەمی زێدەباییە[1]. هەرشێوەی بەرهەمهێنانێك خاوەنی ستراکتوری چینایەتی دیاریکراو و تایبەت بەخۆیەتی. بۆ نمونە، فیودالیزم خاوەنی ستراکتورێکی پێکهاتوو لە شا، کڵێساو جوتیارانە.

سەرمایەداری پێکهاتووە لە خاوەن زەوییە گەورەکان، بۆرژوازی، وردەبۆرژوازی، پرۆلیتاریاو لیمپن پرۆلیتاریایە. دیدگای گشتی مارکس ئەوەیە کە شێوەی بەرهەمهێنانی سەرمایەداری، قۆناغێکی زەرووریییە بۆ شاڕێی وەرگۆڕان بەرەو سۆشیالیزم. مارکس لەنێوان دیدگای خۆیو دیدگای هاوچەرخەکانی بۆ سۆشیالیزم، جیاوازییەکی زۆری پێ پەسەندە. سۆشیالیزمی مارکس بەپێچەوانەی سۆشیالیزمە یۆتۆپیاییەکانەوە، لەسەرپایەی واقیعییەتە کردەییەکانی مێژوو و تێکۆشانی چینی کرێکار بنیاتنراوە. بەپێچەوانەی تیۆری پرۆدۆن، لەدیدگای مارکسەوە شۆڕش تەنها ئۆرگانیزەکردنی کرێکاران نییە لەبەرامبەر دەوڵەتدا. بەپێچەوانەی تێڕوانینی لوبی جوڵانەوەیە کە ڕوودانی شۆڕش بەبوونی دەستەیەکی بچوك لەشۆڕشگێڕەکان بەوەدیهاتوو دادەنێت. مارکس ئەگەری ڕوودانی شۆڕش تەنها لەڕێگەی ئۆرگانیزەکردنی چینی کرێکارەوەی دادەنێت. لەم ڕووەوە، هەنگاوی یەکەم لەلای مارکس بۆ بەدیهێنانی شۆڕش، دەسەڵاتدانە بەپرۆلیتاریا لەپلەی چینی دەسەڵاتداردا. دەوڵەت، لەڕۆڵی ئامرازی دەستی چینی سەرمایەدار ڕزگاری دەبێتو دەبێتە ڕێکخراوی چینی پرۆلیتاریا.

ئەم دیدگایە، مارکس بەرەو باس دەربارەی کۆمۆنیزم کێش دەکات. مارکس دەڵێت:(کۆمۆنیزم شایستەی بیناکردنەوەی مێژووە و خۆی دەزانێت کە کلیلی کردنەوەی ئەوە). لەتێڕوانینی مارکسەوە، کۆمۆنیزم ڕێگاچارەی دژایەتی نێوان مرۆڤو سروشت و مرۆڤ ومرۆڤە. مارکس کۆمۆنیزم دەخاتە بەرامبەر گوزارشتی بەرپرسیارێتی کۆمەڵەوە.

هەروەها، لەتێڕوانینی ئەوەوە کۆمۆنیزم فاکتەری بەمیللیکردنی زەوییەکانو چرکردنەوەیەتی بۆ ئامرازەکانی بەرهەمهێنان. ئەم پرۆسەیە دەبێتەهۆکاری هاوبەشی کۆششەکانی مرۆڤە ئازادەکانو بۆنەکانی نێوانیان سادەو شەفاف دەبێت. مرۆڤ لەتەنگانە پشکایەتییەکانو تاکایەتییەکاندا ڕزگاری دەبێت. پێویستی بەپارەش نابێت. بەڵام مارکس بەشەکانی ڕوون نەکردۆتەوەو دیاری نەکردووە کە کێ بەرپرسیار دەبێتو چ مەسەلەیەك لەپەیکەری هێزدا دەردەکەوێتو ...هتد. ئەوەی مارکس بەشێوەی گشتی دەیڵێت، لەڕاستیدا ئەوەیە کە لەنێوان کۆمەڵگای

[1] - زێدەبایی بە ڕێسا بەناوبانگەکەی مارکس دەژمێردرێت لەمەڕ ئابوری سەرمایەداریو وشەکە لێکدراوە (زێدە+بایی) زیاتر لەبەهاو نرخی خۆی. (و-ك).

سەرمایەداریو کۆمۆنیستیدا، سەردەمێك بۆ تێپەڕبوونی شۆڕشێك لەسەرمایەدارییەوە بۆ کۆمۆنیزم هەیە.

هەماهەنگ لەگەڵ ئەم قۆناغەدا، سەردەمێکی تێپەڕبوونی سیاسی هەیە کە تیایدا، دەوڵەت ڕۆڵی دیکتاتۆری شۆڕشی پرۆلیتاریا دەگێڕێت.

پابلۆ نیرۆدا

مارکس لەتیۆری یانزدەهەمی خۆیدا دەربارەی فیۆرباخ ڕایدەگەیەنێت کە:(فەیلەسوفان تەنها جیهانیان لەدیدگای جیاوازەوە لێکداتەوە، بەڵام ئێستا کاتی گۆڕینییەتی). مارکس نکۆڵی لەفەلسەفە ناکات، بەڵکو دەیەوێت فەلسەفەیەکی پراکتیکی پێشکەش بکات کە بۆ دروستکردنی گۆڕان لە جیهاندا کاریگەرو سودمەند بێت. گۆڕانە فکریو کۆمەڵایەتییەکان هاوکاتی یەکترن. مارکس دەڵێت:(فەلسەفە ناتوانێت بەبێ ڕەچاوکردنی پرۆلیتاریا، خۆی بەدیبهێنێت. پرۆلیتاریاش ناتوانێ بەدیهێنەر بێت مەگەر ئەوەی کە فەلسەفە پەیو بەدیبهێنێت). لەم ڕووەوە، یانزدەهەمین تیۆری مارکس دەربارەی تیۆری فیورباخ، تەنها گۆشەنیگایەك نییە بۆ گۆڕینی کارێکی تیۆریی ڕووت بۆ (جیهانی واقیعی). مارکس فەیلەسوفەو زۆربەباشی دەزانێت کە بەبێ چەمکە ڕووتەکان، لە بنەڕەتدا جیهانی واقیعی بوونی نابێت. بەڵام ئەو لە فەلسەفەدا گومانی هەیە. چونکە بەپێچەوانەی ئایدیالیستە ئەڵمانییەکان بەو جۆرە بیرناکاتەوە کە هۆشمەندی، بونیادی واقیعییەتە. لەتێڕوانینی مارکسەوە، هەرزو هۆشمەندی لەسەرەتادا، ئاوێتەن لەگەڵ چالاکییە ماددییەکاندا. (هۆشمەندی هیچ شتێك نییە، مەگەر ژیانی هۆشمەندانە). لە تێڕوانینی مارکسەوە، ئێمە کاتێك مرۆیین کە ئازادانەو هۆشمەندانە بەرهەم بهێنین. ئەو ئازادی بەجۆرە زیادبوونێکی داهێنەرانەی ئەو شتگەلانەدا دەزانێت کە لەتێڕوانینی ماتریالەوە بنچینەییو زەروورین. مارکس لەنووسینەکانی خۆیدا وا دەریدەخات کە:(ئەگەر مەسەلە تیۆرییە گرنگەکان ڕەگیان لە دژیەکییە کۆمەڵایەتییەکاندا هەبێت، دواتر چارەسەریان تەنها لە ڕێگەی سیاسییەوە بەدیدێتو نەك فەلسەفی).

مارکس وەك بیرمەندێکی مێژوویی، هەوڵدەدات ناوەندە مرۆییەکان لە دەستی نەمریی پوچی میتافیزیك ڕزگاربکات. لە تێڕوانینی ئەوەوە، ئەوەی بەشێوەی مێژوویی داهێنراوە، دەتوانرێ بەشێوەی مێژوویش بگۆڕدرێت و بگۆڕدرێن. بەڵام ئەو خۆی جۆرە خودگەرایەکی ئەرستۆییشە. چونکە لەوبڕوایەدایە کە گەوهەری مرۆڤ بوونی هەیەو کۆمەڵگایەکی دروست پێویستە بەوشێوەیەبێت کە ئەم گەوهەرە، بتوانێت تیایدا سەرهەڵبداتو دەربکەوێت. لەتێڕوانینی مارکسەوە، ئێمە کاتێك مرۆیین کە بتوانین لە تایبەتمەندییە جۆرییەکانی خۆمان لەگەڵ مرۆڤەکانی تردا هاوبەشی بکەین. تاکی

مرۆیی و ژیانی جۆریی مرۆیی دوو شتی جیاو جیاکراوە نین لەیەکتر. هەنوکە لەکۆمەڵگای چینایەتی، تاکەکەس ناچارە لایەنی کەمی ئاراستەکانی خۆی کە بریتییە لەدۆزینەوەی بوونییەتی جۆریی ئەوە، بگۆڕدرێ بۆ ئامرازێك لەپێناو مانەوەی ماتریالدا. مارکس کۆمەڵگایەك کە بەکردەوە دەبێتەمایەی ئەوەی مرۆڤەکان بگۆڕدرێن بۆ یەکەگەلێکی بێ‌ریشەو مامەڵەپێکراو" ڕەت دەکاتەوە. بەواتایەکی تر، مارکس دەیەوێت بەربە گۆڕانی مرۆڤەکان بۆ بەهایەکی ئاڵوێرکراو بگرێت. چونکە لەسەرمایەداریدا، هەموو شتەکان بۆ ئاستی کالاّ دادەبەزن.

ئامانجی سۆشیالیزم باشترکردنەوەی ئەم لێکدابڕانەی نێوان فۆرمی سیاسیی و ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتییە. مارکس خوازیاری لەناوچوونی ئاڵوویری کالاّییە لە بواری ئابوریدا. لەم ڕووەوە، ئەو لەبیری (لەناوبردنی کالاّیی)دایە لە کەسێتی مرۆڤدا.

ئەنترۆپۆلۆژیای سیاسیی مارکسی ڕیشەکەی لەچەمکێکی زۆر فراوانتر لەچەمکی کاردا هەیەو دەکرێ بڵێین کە لەپەیوەندی لەگەڵ جەستەی مرۆڤدا، سەرچاوەی ژیانی کۆمەڵایەتییە. ژیانی کۆمەڵایەتی کە ئاڵۆزتر دەبێت، کاریش بەناچاریی تایبەتمەندتر دەبێت. مارکس ئەم دەرکەوتەیە بەدابەشکردنی کار ناودەبات. دابەشکردنی کار لەڕاستیدا نمونەیەکی تری جیاکردنەوەیە لە چینی کۆمەڵایەتی نێوان تاك و گشتدا.

لەدیدگای مارکسەوە، لە کۆمەڵگای چینایەتیدا شتگەلە بەرهەمهاتووەکان لەلایەن ئەو کەمینەیەی کە ئامرازی بەرهەمهێنانیان لەبەردەستدایە یا چاودێری دەکەن" دەستنیشان دەکرێت.

مارکس دەڵێت بەهۆی هەمان هۆکارەوەیە کرێکار لەکاتێکدا کە کار ناکات، خۆی لەماڵەوە دەدۆزێتەوەو کاتێك کە کاردەکات ئەو هەستەی نییە. لەخودنامۆبوونی کرێکار نەك تەنها بەومانایەیە کە کاری ئەو گۆڕدراوە بۆ شتێك، بەڵکو جیا دەبێتەوەو لەو و نامۆیە بەئەویش. لەم ڕووەوە، سەرمایەداریی دنیایەکە کە بابەت و خود وەرگۆڕدراوە. جێگایەکە کە تاکەکەس دیلی بەرهەمەکەیەتی و چارەنووسەکەی وابەستەیە بەدروستکراوەکەی خودی ئەوەوە. ئەم پرۆسەیە، کە تیایدا، جێگەی زیندووەکان و مردووکان لەگەڵ یەکتردا جێگۆڕکێ کراوە، بەتایبەتی لەشێوەی کالاّی جیهانی واتە دراو، ڕوویەکی ئاشکراو بەرجەستە بە خۆوەدەگرێت. (هەتا دراوی من هێزی زیاتری هەبێت، من بەهێزترو دۆڵەمەندترم). مارکس دەڵێت" (دراو ئابڕووچوونێکی جیهانییە). کە لەپێناو ئەودا، هەموو مرۆڤەکان و هەموو ئاستە سروشتییەکان لەگەڵ یەکتردا دەستەویەخەی یەکتر دەبن. لەتێڕوانینی مارکسەوە، هێزی دراو دەکەوێتە دەستی ئەو چینەی سەرمایەدار چونکە ئەوە ئەوانن کە ئامرازی بەرهەمهێنانیان لەژێر دەسەڵات و کۆنترۆڵدایە. لەم ڕووەوە، ئەگەر ئامرازی بەرهەمهێنان ببێتە خاوەندارییەتێکی سۆشیالیستی و هەموویان بخاتەژێر دەسەڵات و کۆنترۆڵەوە، چینەکان خۆیان لەناودەچن. ئەگەر پرۆلیتاریا دواچینی مێژوویی بێت، لەو ڕووەوە دوای شۆڕش دژبە سەرمایەداری، ئیتر چینێکی تر بوونی نابێت. لەکۆمەڵگای کۆمۆنیستیدا، ئێمە لەسەهۆڵبەندانی چینی کۆمەڵایەتی ڕزگاردەبین و. فرسەتمان هەیە کە کەسێتییەکانمان پەروەردەبکەین. بەڵام بەهەرحاڵ شۆڕشی سۆشیالیستی نوێنەرێکی دەوێت و ئەم نوێنەرە" پرۆلیتارییە.

سەرنج: ئەم بابەتە یەکێکە لەو دەرسگوتارانەی رامین جەهانبەگلو کە لەنێوان ساڵانی (١٩٩٩-٢٠٠١) لەزانکۆی تۆرنتۆ پێشکەشی کردووە.

***سەرچاوە: حاکمیت و أزادی، نوسینده رامین جهانبگلو، چاپ اول ١٣٨٣**

فصل دهم، ص (١٧٩-١٩١).